

NY MUSIK

Josef Matthias Hauer

– tolvtonsspel för pianokvintett

Zwölftönespiel 26 November 1940, I Teil

Zwölftonspiel Weihnachten 1946

Zwölftonspiel 8 Dezember 1954

XXVI. Zwölftonspiel sats 2 (27 Februar 1946)

Langsamer Walzer 24 September 1955

”In eine verlogene, heuchlerische Welt...” (Ostern 1947) *

—paus—

Zwölftonspiel 16 Jänner 1947 *

Zwölftonspiel 2 Juni 1948 *

Zwölftonspiel 19 Jänner 1956 *

XXVI. Zwölftonspiel sats 5 (27 Februar 1946)

Zwölftonspiel 22 Mai 1958

Zwölftönespiel 26 November 1940, II Teil

”Traurigkeit der Abendglocken...” (30 Juli 1947) *

* = ej uruppförande, övriga uruppförs sannolikt

Henrik Löwenmark – piano

Joar Skorpen, Teo William-Olsson – violin

Fredrik Meuller – viola, Staffan Cederblom – cello

Lördag den 14 april, 2012, kl. 16.00

Caroli församlingshem, Borås

Entré 80/50:-

1937 dyker första gången ordet Zwölfton upp i en titel av **Josef Matthias Hauer** (1883–1959). Han hade ju komponerat i tolvton ända sedan 1919 och sitt opus 19, *Nomos*, men det är först nu som tolvtonen alltså tar plats även i verkstitlarna. Först som *Zwölftonmusik*, 1940 ändrat till *Zwölftönespiel*, från 1942 med tillagd romersk numrering, vilken inledningsvis behålls även när namnet 1945 blir *Zwölftonspiel*. Från 1946 heter verken – nästan undantagslöst – kort och gott *Zwölftonspiel*.

Hauer skrev cirka 15 tolvtonsspel för pianokvintett. Därtill sannolikt ännu fler för piano fyra händer och stråkkvartett.

Vi tänker oss i allmänhet ett tolvtonsspel som ett relativt kort stycke med någorlunda enhetlig karaktär, men så var det inte alltid till en början. Då kunde ett tolvtonsspel bestå av en hel rad sammanlänkade stycken, som exempelvis *Zwölftönespiel 26 November 1940*. I detta fall är det dessutom fråga om en diptyk, alltså två delar som var och en innehåller fem lika långa tolvtonsspel i svit. Detta är ett stycke oerhört vital musik, byggt på en tolvtonsserie ur ”sångspelet” *Die schwarze Spinne* (1932), som för övrigt även det är oerhört vitalt, närmast speedat. Hauer brukar ju gunga bra, men här är det mer rockkänsla än vanligt. Till skillnad från senare tolvtonsspel är just detta ovanligt konsertant, nästan med drag av pianokonsert. Vad Hauer tyckte om Beethoven vet vi, och vad han skulle kunna tänkas ha tyckt om Philip Glass kan vi föreställa oss. Men det hjälps inte, den här musiken är lite som ett grupparbete av de båda.

Trots senare års uppräckning bland dem som handhar Hauers kvarlåtenskap, är källläget när det gäller hans verk fortfarande totalförvirrande emellanåt. Således existerar över huvud taget inte *Zwölftonspiel Friedrich Wotruba zu Weihnachten 1946* enligt den officiella verklistan.

Hauer har ju ett mindre antal grundmodeller för sina tolvtonsspel, även om han med tiden utvecklar nya varianter. En av de modeller som återkommer under åren, både i verk för soloklaver och i exempelvis klaverkvintetter är den här aktuella. Som alltid är musiken fyrstämmig. Pianostämman består helt enkelt av ett slags brutna ackord, varierande figureringar i en illusorisk kontrapunkt liknande den vi känner från framför allt J.S. Bach.

Zwölftonspiel 8 Dezember 1954. Bortsett från en något konsertant pianoinledning möter oss en sats som lika gärna skulle ha kunnat vara skriven för enbart stråkkvartett. Sannolikt hade ingen saknat pianot, och ändå är det det som ger hela karaktären. Det spelar rakt igenom en enstämmig melodi, som kastar sig hejdlöst mellan registren – och mellan de olika stråkstämmorna. Varje ton dubbleras alltså någon av de fyra stämmorna i ständigt varierande lojalitet. Ett slags klangfärgsmelodi med bred palett.

XXVI. Zwölftonspiel (efter en tonserie av Maria Wotruba), är ett av flera verk tillägnade den legendariske dirigenten Hermann Scherchen, som uruppförde flera av Hauers orkesterverk. Verket har två delar (ännu en av Hauers alla diptyker, alltså), som var och en består av tre satser som spelas attacca: sats 1 & 4 för träblåsare och harpa, sats 2 & 5 för stråkar och harpa, sats 3 & 6 för orkester.

Också i **Langsamer Walzer 24 September 1955** dubbleras stråkar och piano. Men denna gång är det bara rytmen som är gemensam. Tonerna rör sig så att säga i parallella världar. Fyrtonsackorden delas mitt av – två toner i stråkarna, två i pianot. Även stråkarna är uppdelade i två höga och två låga, som aldrig spelar tillsammans. Också detta är ett uttalat energiskt men relativt kort stycke, med tvära kast mellan högt och lågt.

Zwölftonspiel med urgamla kinesiska visdomsord (komponerat påsken 1947) består av en sats för kör a cappella ("Musiken erbjuder den djupaste inblicken i världsskeendet, den är det heligaste, andligaste, värdefullaste i världen.") och en för blandad kör och piano: "In eine verlogene, heuchlerische Welt...". Den senare texten är lite som om Hauer hade tecknat sina drömmars självporträtt: "In i ordkrängandets och idébankruttens förljugna, hycklande värld kom musikern Kui. Han bragte ordning bland tonerna, bland människorna, i staten, i världen, han kunde styra fixstjärnornas banor."

The image shows a musical score for the piece "Zwölftonspiel med urgamla kinesiska visdomsord". It consists of five staves: Violin I, Violin II, Viola, Violoncello, and Piano. The music is in 3/4 time and features a complex, non-repeating twelve-tone series. The piano part is particularly active, with a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The string parts are more static, often playing sustained chords or simple rhythmic figures.

Veckorna kring jul och nyår 1946/47 förefaller ha varit ovanligt produktiva för Hauers del och resulterade i dryga dussinet större eller mindre verk. **Zwölftonspiel Jänner 1947**, den 16 januari för att vara exakt, är modellerat efter samma slags schema som det några veckor äldre *Weihnachten 1946*. Det är ett ovanligt tydligt exempel på hur

Hauer arbetar. (Se ovan) Alltså: Fyrstämmiga ackord. För varje fjärdedel introduceras en ny ackordton. Endast en av stråkarna spelar den. De övriga byter bara toner med varann. Pianot betonar alltid den nya tonen. Närmast möjliga ton leder vidare till nästa ackord. Återstår alltså att bestämma ordningen på de båda mellersta tonerna i varje fyrtonsgrupp – inte mycket till valmöjligheter kvar, således.

Det osedvanligt varierade och älskvärda *Zwölftonspiel 2 Juni 1948*, som är det enda av programmets stycken som är publicerat, skiljer sig i karaktären från de övriga pianokvintetterna. Det framfördes för övrigt vid Ny Musiks allra första Hauer-porträtt 1984, till råga på allt av samme pianist (då dock något yngre).

Zwölftonspiel 19 Jänner 1956 är återigen ett kort och intensivt stycke, som gör återbesök i två karaktärer vi redan mött och lägger till två nya, fyra takter var, summa summarum 16 takter gånger två. Därefter byter instrumenten på brukligt manér stämmer med varandra.

Zwölftonspiel 22 Mai 1958 är ett av många verk under de sista åren med den tillagda innehållsdeklarationen ”Melos-Harmonie-Rhythmus in kristallischer Bindung im vierfachen Kontrapunkt”. Det låter invecklat, och det är det på sätt och vis också. En intrikat historia som på ytan dock är mindre varierad är de flesta andra tolvtonsspel. En och samma karaktär hela vägen. Andraviolin och viola spelar som trogna parhästar medan förstaviolin och cello utesluter varandra i ett slags pingpong-musicerande med de båda övriga som nät. Därtill pianot som med sin oavbrutna tvåstämmighet fungerar som en fri radikal; ibland dubbleras en stråkstämman, ibland inte. Efter detta tolvtonsspel följer blott ytterligare ett tiotal verk innan tonsättaren avlider i september följande år.

Del två av *Zwölftonspiel 26 November 1940* är som sagt till största delen en direkt parallell till del ett. Som vanligt när det gäller Hauers diptyker bär de dock olika taktartssignaturer, alltid så att första delen går i jämn taktart, i detta fall 2/4, och andra delen i 3/4. Men eftersom partituret, och därmed pianostämman, till de båda sista av de fem tolvtonsspelen tycks vara förlorat, och enbart stråkstämmorna finns kvar, slutar musiken så att säga hängande i oupplöst klang.

Till slut en dysterljuv aftonstämning: *Zwölftonspiel för två damröster, två mansröster och cembalo*, ”Traurigkeit där Abendglocken...”, komponerat den 30 juli 1947.